

Kiskundorozsma monográfiája

Csongrád megye és Szeged város történelmének tudományos igényű feltárásában tisztességes teljesítmények születtek az utóbbi két évtizedben. Nemcsak a *Szeged története* (1983-1991) vaskos kötetekre gondolunk, hanem a tudományos műhelyek – köztük az egyetem bölcsészeti karának, a megyei levéltárnak, a Móra Ferenc Múzeumnak, a Somogyi Könyvtárnak – sorozatban vagy önállóan megjelent kötetekre is. Közülük a megyében működő honismereti körök és kutatók számára kitűnően hasznosítható levéltári kiadványokat említjük csak példaként. A *Tanulmányok Csongrád megye történetéből* kötetei 1977 óta sorjáznak, az 1980-as évek közepén jelent meg a *Csongrád megye évszázadai* című három kötetes történelmi olvasókönyv, s akkor indult a *Dél-alföldi évszázadok* című tanulmányosorozat is. A történetisműhelyek szakmai termékenysége és szívóssága szerencsésen párosult a tudományszervezés és mecénatúra eredményeivel. A Szeged monográfia munkálatainak megkezdése és előrehaladása a városkörnyék helytörténetének feldolgozására is hatott (Tápé története és néprajza, 1971; Szőreg és népe, 1977; Algyő és népe, 1987), s a megye több településén születtek monografikus igényű, illetve olvasókönyv típusú kézikönyvek. Szeged város vezetői és vezető testületei megteremtették azt a műhelyt a Somogyi Könyvtárban, amely a tudományos és a technikai jellegű feladatok összehangolásával egy átgondolt monográfiasorozat létrehozásán fáradozott. A már nyolc éve elhunyt Hegyi András érdemeiről nem feledkezhetünk meg; az ő szervező szerepét Radnóti Tamás szívós igyekezettel folytatta tovább. Az 1995-ben megjelent igényes kiállítású, impozáns terjedelmű *Kiskundorozsma* című kötet tehát a tervszerű helyismereti munkálatok újabb (egy sorozatot lezáró) eredményeként üdvözölhető.

Tizennyolc szerző munkáját fogta össze *Kövér Lajos* és *Tóth Sándor László* szerkesztő, hogy sokoldalúan mutathassák be a most már Szeged egyik városrészét alkotó település érdekes és tanulságos történelmét. A népes

szerzőgárdával, az ebből következő átfedésekkel, a nézetek nem teljesen összehangolt megnyilvánulásaival magyarázhatnánk esetleg, hogy a kötet nem érett egységes monográfiává, amint a cím alatt feltüntetett műfaji meghatározás is jelzi: *Tanulmányok*. A szerkesztői előszóából azonban megtudhatjuk, hogy a szerényebb igényt a mű megjelenésének körülményei magyarázzák. A kiadásszervezési és anyagi nehézségek az 1981-ben született elhatározás megvalósítását csaknem másfél évtizednyi időszakra nyújtották el, s a történelmi szemléletben, valamint a rendszerváltozás után a befogadó közegben is lényeges módosulás következett be, ami a koncepció újraértékelésére készítette a szerzőket, új szerkesztők folytatták a korábban megkezdett munkát. Kimaradt egy korszak, az 1960 utáni mozgások bemutatása, s valamivel szűkebb lett az etnikai vizsgálódás horizontja. A kényszerű, de szerencsére mégis alaposan megfontolt szerkesztői döntés az eredeti elgondolást módosította ugyan, a megjelent kötet azonban így is nyeresége a honismereti irodalomnak.

Kiskundorozsma múltjának feltárásában vannak tiszteletre méltó előzmények. *Jerney János* úttörése (1833) mellett *Czökus Frigyes* cikksorozatára (Községünk közművelődési, társadalmi és közgazdasági jelene és jövője, 1911) utalhatunk például, s emlékeztetnünk kell az 1937-ben megjelent három munkára. Közülük a legjelentősebb *Sztríha Kálmán* ma is hasznos és idézett munkája (Kiskundorozsma története); néprajzi adatokat *Győry Jenő* gyűjtött csokorba (Dorozsma régi életéről), *Korom Ernő* pedig demográfiai vizsgálódásait tette közzé (Kiskundorozsma népesedési viszonyai 1725-től 1935-ig). Ahhoz azonban, hogy a község történetét mind Szegeddel való viszonyában, mind a Kiskunvároszhoz való kapcsolódásában, tehát a régióba és az általánosabb folyamatokba helyezve elemezhesük, szükség volt az új, a korszerűbb történetírásra. A hiteles történelmi források feltárása, amint arra a szerkesztők is emlékeztetnek, még korántsem teljes. Ez a tény korlátozza a mai feldolgozás lehetőségeit, s – anélkül hogy kisebbitené a jelen kötet érdemét – a további feladatokra is figyelmeztet.

A Kiskundorozsmát bemutató anyag három fő tárgykörben jelenik meg a kötetben. Előbb a földrajzi hátteret vázolják fel a természeti és gazdasági viszonyok bemutatásával (Andó Mihály és Abonyiné Palotás Jolán munkája). A legterjedelmesebb történelmi rész a régészet, a településtörténet, a társadalomvizsgálat, a községgazdaság szempontjait egyaránt alkalmazva az őskortól 1960-ig tizenegy fejezetben jellemzi a településnek és népének történelmi útját. A művelődéstörténeti áttekintés nem ide, hanem a néprajzi és nyelvjárási sajátosságokat bemutató harmadik részbe került. Ebben a felépítésmódban, továbbá a népi kultúra egyes területeit (így a kocsigyártó mesterséget, a kubikosok és téglások életét, a szélmalomot) kiemelten bemutatott írásokban tükröződik leginkább a már említett sajátosság, azaz a monografikusan teljesebb tárgyalásmód helyett az önálló tanulmányokból építkező témakezelés.

Az őskortól az első világháború végéig terjedő időszakokat tárgyaló történelmi fejezeteknek (Nagy Erzsébet, Petrovics István, Tóth Sándor László, Rákos István, Kövér Lajos, Géczy Lajos, Sebesi Judit munkájának) legfőbb értéke a helyi történéseknek egy tágabb összefüggésbe ágyazott vizsgálata. Nehézebb helyzetben voltak a XX. század eseményeit és jelenségeit bemutató fejezetek szerzői (Nagy Miklós, Nagy István és Fábrián György), akiknek nemcsak a források bizonyos egyoldalúságával, hanem terminológiai és szemléleti problémákkal is küszködniük kellett. A recenzens nem róhatja föl a tanulmányok keletkezésének idejéből következő elbizonytalanodást, legfeljebb arra emlékeztethet, hogy e helyzetből következően századunk társadalmi és politikai folyamatainak helytörténeti értékelése a legromlóbb egy-egy ilyen műben. Az anyagi, tárgyi és szellemi kultúrával foglalkozó dolgozatok (Juhász Antal, Kátóna Imre, Bucsuházyiné Lovai Margit, Bellon Tibor, Szabó József és Szabó Tibor írásai) kiemelik a helyi sajátosságokat, s azokat az etnográfiai meg tájnyelvi jellemzőket, amelyek Dorozsma sajátos helyzetéből és népesedési viszonyaiból következnek. Bálint Sándor eredményei és Ferenczi Imre előmunkálatai szervesen beépülnek a néprajzi leírásba.

Külön említenünk kell a 80 lapnyi *Függelék*-et, amely a honismeret szempontjából forrásértékű névsorokat közöl, valamint a 750 szöveggel ellátott 144 illusztrációt (térkép, fénykép, oklevelet, arcképet és más dokumentumot) tartalmazó képanyagot, amely

még szemléletesebbé teszi a Dorozsmáról az olvasóban kirajzolódó képet. „Dorozsma nagyközség” 1881. évi térképének hasonmása a szép vászonkötésben, csinos formában kiadott kötet melléklete. A *Kiskundorozsma* című történelmi munkát szívesen ajánljuk nemcsak a település iránt érdeklődők, hanem általában is a településkutatással foglalkozók figyelmébe.

Kovács Dániel

FÁBIÁN GYÖRGYNÉ:

A csongrádi Batsányi János Gimnázium és Szakközépiskola története (1920-1995)

Tiszteletre méltó vállalkozásként fogadhatjuk Fábrián Györgyné csongrádi tanárnő tartalmas összeállítását a Batsányi Gimnázium elmúlt hetvenöt évéről. Még akkor is, ha az 1000 éves magyar iskola emlékévében egy alföldi kisváros gimnáziumának története nem számottevő tétel. Viszont a mezőváros helytörténetében a kulturális fellendülésében meghatározó jelentőségű iskola – mint ezt jubileumi emlékkönyve is igazolja – tanárai és diákjai révén hírnevet vívott ki a városka határain kívül is, ezért krónikájának forgatását méltán ajánlhatjuk nemcsak a hely története iránt érdeklődőknek, hanem a pedagógia történet tudós művelőinek is.

A vasok kötet nyomom követi a gimnázium történetét elsősorban az 1946-ig megjelent évkönyvek, valamint levéltári dokumentumok alapján. Aprólékosan részletező adatgazdag fejezeteiből szinte egyetlen lényeges történet sem maradt ki, amelyre az utókor figyelme irányulhat. Így hosszan időz a szerző az alapítás körülményeinél, amikor az új gimnázium kétszeresen is függő viszonyban volt, hiszen az Ybl Lajos tervezte szecessziós épületben polgári fiúiskola működött, a gimnázium csak egy emeletet foglalt el; másrészt, mert kezdetben a szentesi főgimnázium fiókintézete volt. De a város vezetőinek és adakozó polgárainak köszönhetően önállósodása és gyarapodása ezek után töretlenül ivelt felfelé. Hogy története során tizenkétféle elnevezése volt – két névadója: Szent Imre és Batsányi nevével kombinálva – az az elmúlt hetvenöt év oktatáspolitikai cikcakkjaival függött össze, amelyek tükrében a szerző az intézmény történetét vizsgálja.

Különösen érdekesek a munka azon részletei, amelyek pedagógia történeti kuriózu-

mokat rögzítenek; például azt, hogy az első tanév egyetlen első osztályának 28 növendékét 3 fős (egy igazgató és két tanár) tantestület tanította; vagy azt, hogy 1922-től a leánytanulók engedélyt kaptak ugyan az órák látogatására, de a szünetekben egy külön teremben kellett tartózkodniuk. És mint különlegességről számol be az ötvenes években „sikeresen” működő Funkcionáriusok, Rendőrtestek, Katonatisztek Levelező Tagozatáról is.

A kötet szemléletesen mutatja be az iskolai élet különböző szeleteit az önképzőkörök működésétől a sportkörök eredményeinek bemutatásáig. Nem hagyja figyelmen kívül a tantestület összetételének alakulását sem. Szól a nevesebb tanárokról, mint például a bolgár irodalom egyik magyar tolmácsolójáról, a kiváló fordítóról, Vásárhelyi Pálról, aki az iskola igazgatója, vagy dr. Fehér Edéről, a tudós franciatanáról, aki József Attila szegedi barátja volt. S nem hagyja megemlítenél a jeles irodalomtörténészt, Baróti Dezsőt sem.

Csaknem 100 tablófotó teszi teljessé a kiadványt; kár, hogy nyomdatechnikai kivételük gyenge minőségű. További kiegészítő melléletek – az iskola tanárainak listája, a tanulólétszám alakulásáról és a diákok versenyeredményeiről készített táblázatok – jótékonyan segítik az iskola történetében való tájékozódást.

A kiadvány megjelentését az 1000 éves a magyar iskola alapítvány segítette.

Erdélyi Péter

LACKOVITS EMŐKE-LUKÁCS LÁSZLÓ
-VARRÓ ÁGNES¹

Íme az én népem

A Magyar Rádióban 1970-től rendszeres műsorszámként szerepeltek a *Kis magyar néprajz* öt perces előadásai. Ezeket akkor az MTA Néprajzi Kutatócsoport tagjai készítették, és céljuk a paraszti kultúra differenciáltabb bemutatása volt egy részletes gazdag ismeretterjesztés keretében. Az első időszak (1970-1977) hanganyagát 1978-ban jelentették meg *Kis magyar néprajz* a rádióban címmel (Szerk.: Jávorka Kata, Küllös Imola, Tátrai Zsuzsa). Ebben a kötetben 31 etnográfus majd 300 előadását szerkesztették egybe.

¹ –előadásai a Magyar Rádió „Kis magyar néprajz” sorozatából (1984-1990). Szerk.: Lukács László. A Szent István Király Múzeum Közleményei, B sorozat, 40. szám. Székesfehérvár, 1995. 166. old.

Az 1984-1990 közötti időszak rádiós sorozatának öt perceiből válogatott és szerkesztett kötetet *Lukács László Íme az én népem* címmel. Három etnográfus jelentette meg előadásait, részben követve a néprajz hagyományos csoportosítását, nyolc nagyobb témakörre felosztva.

Házasság, gyermek. Az emberélet fordulói közül a párválasztás, a lakodalom és a keresztelő az alaptematikája az előadásoknak. E csoport értékét nagyban emelik a résztémát érintő írások is, amelyek az átlag hallgató/olvasó számára kevésbé ismert témát tartalmaznak, de amelyek nélkül a magyar paraszttársadalom csak részben ismerhető meg. (Lackovits E.: Tutyiztatás a Balatonfelvidéken, Varró Á.: A lakodalmi szakácsné).

Gazdálkodás, árucseré, vándoralakok. A Kelet-Dunántúl hagyományos munkamegosztásáról, ezzel kapcsolatban a hajóvontatók, a halászok és vízimolnárok szerepéről, a kereskedelemről kapunk tömör, adatgazdag, áttekinthető összefoglalást Lukács László tollából. E fejezetet gazdagon színezi a vendégekről (Lukács L.), a koldusokról és a batyuzásról (Varró Á.) válogatott írások.

Az előző fejezetet jól egészíti ki a sajnos szűkre szabott *Mesterségek* témakör, amelyben a céhes ipar emlékeit történeti mélységben felvillantó előadások a kötet legjobbjaihoz tartoznak. (Lukács L.)

Ugyanígy sajnálhatjuk az *Építkezés* fejezet rövid voltát, főleg ha a rádióadás és a kötet célját tekintjük. A Káli-medence népi építkezésének jellegzetességeibe (Lukács L.) és a magyarpolányi népi műemlékek valamint a háromszéki udvarházak (Lackovits E.) történetébe pillanthat az érdeklődő.

Jelesnapi szokások, mulatságok. A néprajzi ismeretterjesztés leghálásabb témái ezek, amelyeket részben egy feltételezett átlaghallgató kíváncsisága, részben a szerzők érdeklődése, részben a sorra kerülő téma aktualitása alakít. A kötet e leghosszabb fejezete a téli népszokásoktól, illetve a lucázástól kezdve a nyáreleji időszakig öleli fel a jelesnapi szokásokat és a közös munkákhoz kötött mulatozás, vidákozás alkalmait.

A népköltészet című fejezetet két, a történeti monda keletkezéséről, életéről az ozorai diadallal kapcsolatban és a Balaton-felvidéki harangok szaváról készült előadás képviseli. (Lukács L.)

Néplát, népi gyógyászat, halál. Tíz olyan különböző korból és területről származó írást olvashatunk e fejezetben, amely felvillanthat-

ja a címben jelzett témakörök szerzteágazó és bonyolult világát, ugyanakkor további érdeklődésre sarkallhatja a hallgatót/olvasót. A népi orvoslás forrásai és specialistái valamint a halál, a temetés egy-egy fontos részkérdése áll e fejezet középpontjában. (Lackovits E., Varró Á.)

A népi kultúra szolgálatában. Az utolsó fejezetbe azok az ismeretterjesztő rádióelőadások kerültek, amelyek igen igényes formában mutatják be például az István Király Múzeumban folyó néprajzi kutató- és gyűjtőmunkákat, a Liszka József vezette, akkor még (1986) a Néprajzi Szakcsoport Garam mentén végzett néprajzi gyűjtéseit, szemináriumait és eredményeit. (Lukács L.) Ugyanígy fontosak a tájház-ismertető, a kiállítás bemutatások és könyvismertetések.

A kötetet a tematikához kapcsolódó irodalomjegyzék egészíti ki.

Az 1995-ben hat támogató intézmény segítségével és *Kósa László* előszavával megjelent kiadvány szépen beilleszkedik az ismeretterjesztő néprajzi kötetek sorába, ugyanakkor bemutat három etnográfust a maguk külön szemléletmódjával, stílusával és szűkebb-tágabb kutatási területével.

Deáky Zita

SZILÁGYI MIKLÓS:

A tiszai halászat¹

Harminc esztendővel *Solymos Ede* dunai halászati monográfiája után (Dunai halászat - Népi halászat a magyar Dunán. Bp. 1965.) megjelent másik nagy folyónk halászati monográfiája is *Szilágyi Miklós* tollából. Ez akkor is örvendetes, ha a szerző - vélhetően a kiadási lehetőségek miatt - kétfelé szakította eredeti munkáját, amit 1987-ben kandidátusi dolgozatként védett meg, s az ökológiai és társadalmi feltételrendszer változását bemutató korábbi kötet után (*Halászó vizek, halásztársadalom, halászati technika. A tiszai halászat történeti-néprajzi elemzése. Debrecen, 1992. Studia folkloristica et ethnographica* 29.) ezúttal az eszközök és a fogási módok történeti változásait összegezi. Negyedfél évtizedes kutatásainak összegzése ez a mun-

ka, ami - s ezt előljáróban leszögezhetjük - a magyar néprajz komoly nyeresége.

A szerző, mint munkái többségében, a történeti-néprajzi módszert követi, s az idő és a történetileg változó tér koordinátarendszerében vizsgálja a tiszai halászeszközök és fogási módok alakulását. Bár a munka egyik fő célkitűzése az, hogy cáfolja a halászat „ősfoglalkozás” jellegét, s azt, hogy annak eszközei és technikái évezrednyi távlatokat hidalnának át, s változatlan formájukban őstörténeti tanulságok megfogalmazására is alkalmasak, nem tagadja, hogy különböző korú és eredetű rétegekből tevődik össze a halászat recens tudásanyag. Nagy jelentőséget tulajdonít annak, hogy a halfogás mindenkorai eszközei és technikái gazdag választékból való tudatos, a helyi földrajzi-ökológiai, gazdasági-társadalmi viszonyoknak megfelelő kiválasztás eredményei. Bár számos kérdésben Árpád-kori, illetve középkori problematikát tárgyal, a források mennyiségének megfelelően elsősorban a XIX-XX. század időszakának változásait ragadja meg a legnagyobb biztonsággal, s különösen szemléletesen követi a halászat eszközanyagának és technikájának azt a változását és differenciálódását, ami a Tisza-völgy vízrendezését követően, az új környezeti feltételekhez alkalmazkodva lejajlott. Ennek kapcsán rajzolódik ki legerőteljesebben a szerző azon véleménye, hogy az eltűnő régi az nem azonos az ősidők óta változatlanul; az egyes eszközöknek, technikáknak önálló történetük van, s számos különbözőség fogható meg azokban a Felső- és Közép-Tisza vidéke, valamint a Tiszántúl, illetve Szeged környékének emlékeanyagában. A halászatot folyton alakuló, a változó ökológiai viszonyokhoz igazodó alkalmazkodás emberi képességeket értelemzi, s ez a vélekedés párhuzamosságokat, választási lehetőségeket, a lokális közösségeken belüli differenciáltságot is megenged.

Az egész munkára jellemző a szerző igen alapos, olykor kifejezetten meditatív témavezetése, s csak kellő biztonsággal megragadható kérdésköröket zár le, igen sok helyen meghagyva a további bizonyítás és összegzés lehetőségét. Nagy óvatossággal követi az általa bemutatott eszközök típusainak alakulását, s a rendkívül gazdag és változatos népnyelvi adatok birtokában igen gondosan végzi el önmagában a típusalkotást is. Az eszközváltozatok és az elnevezések összefüggésében szigorúan érvényesíti a szó és a tárgy elvét, s igen mértéktartó a következtetésekben is.

¹ Az eszközök és fogási módok történeti változásai. Bp. Akadémiai 1995. 291 old.+ 34 kép.

A kötet elsősorban a működési elvek mentén különíti el egymástól a halászó eszközöket, ismételtelen hangsúlyozva, hogy az elv általában ősi, de azt a halfogó eszközök különböző korú rétegei, nem ritkán különböző, egymást követő generációi szolgálják, valósítják meg: ezen eszközök lényegében a halfogás alapelveinek tárgyiasult megnyilvánulásai. Szemléletes példákkal mutatja be az *elemi ismeretek* problematikáját, utalva arra is, hogy a korábbi századok halfogó embere nem volt primitív, hanem kifejezetten jól ismerte környezetének vízrajzi és halélettani feltételeit. Nagy formai gazdaságban mutatja be a halfogás *keisszerszámain*, majd az *emelő-hálókat*, hasonló részletességgel – a néprajzi anyagot alaposan elemelve – ismerteti a *kecéket* és az egyéb *kishálókat*. Felhívja a figyelmet ezek idényjellegű használatára, valamint arra, hogy egészükben a halászat periférikus elemei.

A kötet egyik legerőteljesebb fejezete a *rekesztő halászat* történetét tárgyalja. Tiszai adatai nem igazolják azt, hogy a fokgazdálkodás a török hódoltság alatt visszaesett volna: megítélése szerint csak az igazolható, hogy az Árpád-korban már volt, a XIX. században pedig még volt rekesztéses halászat. Hosszasan bizonyítja, hogy a rekesz nem halfogó, hanem halmegállító eszköz, ami egyaránt szolgál emelőhálós és kerítőhálós halászatot. Az utóbbi nagy munkaszervezést és az értékesítés szervezett rendjét igényli. A szegye kapcsán rámutat arra, hogy vízfogás e halmegállító eszköz nélkül is létezett, s hogy a nagy folyók szegyéje genetikailag összefügg a kisebb vízfolyások szerényebb méretű, hasonló eszközével. A *rekesztőhálókat* bemutatása után nagy figyelmet szentel a *vejszéknek*, s azoknak hat típusát különíti el. Az áradással-ápadással összefüggő, kiszámítható halvonulás esetén volt igazán eredményes ez a halfogó eszköz, ami nem csak állóvizeken, hanem lassú folyásokban is működött, s valójában csak a megépítése kívánt halászati ismereteket. A *varsákat* használati módjuk szerint rendszerezi, s a gazdag táji variánsok mellett fontos tanulságokat fogalmaz meg az eszközváltás (vessző-, háló- és perlonanyagú típusok) folyamatáról is. A *nagy-halók* ismertetésénél különösen nagy figyelmet szentel a *gyalom* problematikájának és elterjedésének. A folyami kerítő- és húzóhálókat kapcsán írja le a *tiszaverést* is. A halfogás típusainak bemutatását a *horgos halászat* zárja, amit – az alapelv korai volta ellenére – XIX. századi fejleménynek tart, s rámutat arra, hogy a gyári hor-

gok elterjedése előtt talán nem számolhatunk horgosorokkal történő halfogással.

A tanulmány összegzésében a szerző rendkívül fontos megállapításokat fogalmaz a vízrendezés és a halászati eszközök, -technikák összefüggéséről. A Tisza szabályozásával megnőtt az élővíz gazdasági szerepe, ugyanakkor csökkent az áradásos területek, holtágak haszna. Azzal párhuzamosan, hogy – megszüntetve az ármentes színtek és az árterek korábbi különbözőségét – a földművelő gazdálkodás veszi birtokba a korábbi vízjárta részeket, erősen visszaesett a halászat haszna. A rekesztéses fokgazdálkodás csak nyomokban volt már fellelhető a XX. században. Némely eszközök (*szegye, húromrétegű rekesztőháló, vejsze*) jórészt eltűntek, s újak, köztük belső fejlődésűek alakultak. Számbeli- leg is megnövekedett az eszközállomány, méretükben nőttek a kerítő- és húzóhálókat: sajátos versenyfutás folyik a csökkenő halállományért.

Tanulságosak a szerző azon megállapításai, hogy a tiszai halászat XIX-XX. századi változásai elsősorban Szeged környékéről indultak, amiben a dunai halászatban érdekelt német vállalkozóknak is szerepük volt. Itt húzódnak meg terminológiai eltérések határai is. (*hosszúkece-bóné, kuszakece-kece, szák-meregyű, varsa-verse, csapóhorog-lazahorog* stb.) A Közép- és Felső-Tisza vidékének valamint a Tiszántúlnak a halászata régiesebb, mint az alsó szakaszé. Itt nem voltak bérlő-vállalkozók, ugyanakkor nyomokban archaikusabb maradt a vízrendszer.

Szilágyi Miklós könyve nem könnyű olvasmány: a rendkívül sokféle néprajzi kifejezés, a tipológiai tisztázás érdekében a részletekre (is) figyelő rendszerezés a járatlanok számára olykor nehezen követhető. Mégis azt gondolom, hogy a néprajz művelői mellett haszonnal forgathatják Szilágyi Miklós kötetét a honismereti kutatók, de akár a vizek szerelmesei, s a Tisza halát változó sikerrel kereső horgászok is.

Viga Gyula

BENCE LAJOS:

Írott szóval a megmaradásért

A közép-európai, többnyire békés változások, és a második Jugoszlávia összeomlása eredendően befolyásolta a szlovéniai magyarság sorsának alakulását is. A bizonytalan nép-

számlálási adatok szerint alig tízezer, reális becslések szerint azonban megközelítően tizenötezer fős közösség az 1920-ban rászakadt kisebbségi sors hét évtizede során hiába kereste önmegvalósítási lehetőségeit, az egymást követő rezsimek kényszereiből eredően maga is kénytelen volt osztozni az anyaországtól elszakított területek magyar kisebbségeinek keserű sorsában. Szlovénia függetlenné válását követően azonban új lehetőségek nyíltak előtte. A Muravidéki Magyar Nemzetiségi Érdekközösség tevékenységének kiszélesedése, majd a legújabb, 1994-es önkormányzati választások után megalakult Muravidéki Magyar Nemzeti Tanács megfogalmazott céljai immár teljes mértékben, a legszélesebb demokratikus alapokon biztosítják a magyar kisebbség önszerveződésének és érdekei érvényesítésének lehetőségeit.

Nem meglepő hát, hogy a szlovéniai magyarság legkiválóbb irodalomtörténet-írója és múltjának ismerője, Bence Lajos most jelentette meg *Irott szóval a megmaradásért* című történelmi monográfiáját. A könyv már alcímében is jelzi, szerzője a szlovéniai magyarság 1919-1989 közötti hét évtizednyi múltjának összefoglalására vállalkozott. A monográfia tehát több, mint irodalomtörténet, több, mint a művelődéstörténeti kutatások összegzése, több, mint népismereti dolgozat, egészen egyszerűen: a lehetséges legtoábbre, a múlt eseményeinek a lehető legteljesebb összefoglalására vállalkozott. Mindamellet kétségtelen, hogy Bence Lajosnak elsősorban az írott szó történetére kellett a legnagyobb figyelmet fordítania, mégpedig abból a felismerésből eredően, amit ő maga így fogalmazott meg: „Meggyőződésünk ugyanis, hogy kisebbségi irodalmak a világon mindenhol - az irodalom anyagából kifolyólag - nyelvmegőrző, nemzetmegtartó szereppel bírnak, s egy közösség öneszmélését, identitástudatát erősítik, s ezáltal a beolvadás elleni harc egyik leghatásosabb fegyverének tekinthetők, főleg itt, Közép-Kelet Európában.” De mert kisebbségi sorsban az irodalom a megszokottnál sokkal szélesebb fogalomkörrel jelöl, magától értetődően számot kell vetni a publicisztika, a tudományos szakirodalom és a történetírás eredményeivel, helyzetével és állapotával is. Mindezek együttes számbavétele nyomán állapítható meg: a szlovéniai magyar irodalom valóban sajátos színfoltot jelent a magyar irodalom színes tájképén.

Bence Lajos szerencsére nem esik abba a csapdába, amelybe *beleotthonosodta* a vajda-

sági magyar irodalomtörténet-írás ma sem képes kötöttségeitől és beidegződéseitől szabadulni. Ő egyetlen pillanatra sem hiszi, hogy az irodalom csupán „szépség és esztétikum” kérdése, és mint ilyen, függetleníthető, elválasztható a társadalmi valóságtól. Nem hiszi és nem hirdeti, hogy az irodalom az egy külön világ, társadalmi normáktól, morális kötöttségektől, vállalható és megtagadható történelmi örökségtől, mi több, egyéni és közösségi valóságtudattól elválasztható terep, melyben azok is daliás vitézek lehetnek, akik mérgezett almát kínálnak.

Bence Lajos felismeri, „hogy a szlovéniai magyar irodalom története, jelentősebb állomásai a politikai események alakulásával függnek össze”, ebből eredően irodalomtörténet és társadalomtörténet között szoros összefüggés van. Ezért tartja fontosnak az irodalmi múlt számbavétele és az irodalmi jelen összefoglalása előtt a szlovéniai magyar kisebbség múltjának bemutatását. A Muravidék környéke peremvidék volt a történelmi Magyarország idején is, peremvidéki elmaradottságának terhét kénytelen volt magával cipelni az 1920-ban megalakult délszláv államok közösségébe. A vidék magyarsága rettenetes árat fizetett „új állampolgárságáért”: az 1910-es népszámlálás adatai szerint Vas és Zala megye Muravidéknek nevezett részén 21.000 magyar nemzetiségű polgár élt, ami a szlovének (vendek) és németek alkotta közösségen belül 22,3 százalékot jelentett. 1931-re a zaklatások, az üldözések és a kivándorlás megismétlődő hullámai következtében a magyarság létszáma 30-35 százalékkal csökkent. 1948-ban már csak 10.246 magyarról adhattak számot, hogy ezt követően a titói rezsim 1981-re 8617 főre apassza a muravidéki magyar kisebbség létszámát. A helyzet ezután is romlott, az 1991-es utolsó - de annál eufórikusabb - jugoszláv népszámlálási adatok szerint a közösség mindössze 7636, a magyarságát nyíltan vállaló főből állt. Szlovénia megalakulásával és a kollektív jogok ezzel szinte egyidőben történt elismerésével a helyzet lényegesen javult, a muravidéki magyarság ma már nyíltan vállalhatja nemzeti hagyományait, intézményes formában is ápolhatja egyéni és közösségi identitástudatát, megfogalmazhatja ezzel kapcsolatos igényeit. Megvan a joga és a lehetősége az anyanyelvi oktatás számára legkedvezőbb formában történő megszervezésére, művelődési intézményei működtetésére, az anyanyelvű tájékoztatás bővítésére és gazdagítására.

Közben szemünk előtt bontakozik ki a szlovéniai magyar irodalom, a maga sajátos és csak rá jellemző színeiben. A megjelenési lehetőség kiszélesése, a lap- és könyvkiadás egyre gazdagodóbb formái csodálatra és elismerésre méltó felszabadultságot hozott az irodalmi élet mindennapjaiba. A sokszínűség belül azonban - s erre Bence Lajos több alkalommal is nyomatékosan felhívta a figyelmet - a legbiztosabb pont a hagyománytisztelet, a közösségre testált nemzeti örökség megőrzésének igénye. Négyszáz év tényeiben is ismert történelmi hagyományainak örököse a muravidéki magyar írástudó, s ez önmagában is méltóságot parancsol.

Lendva és környéke a reneszánsz magyarországi térhódítása során vált a nyugati peremvidék egyik kulturális központjává. A XVI. század második felében a főúri udvarok egymással versenyezve válnak európai szintű kulturális központokká, s a Zrínyiek, a Bánffyok, a Zichyek, a Széchyek és az Eszterházyak a legismertebb és legnevesebb magyar és európai művészeknek, bölcselőknek és egyházi méltóságoknak adnak ideig-óráig otthont. 1551 és 1552 között a Bánffyok alsólendvai várnak vendége volt Ráskai Gáspár, a magyar reformáció nagy alakja, s itt szerezte az *Egy szép história az vitéz Franciscoról és az ő feleségéről* című históriás énekét. Tőke Ferenc protestáns pap ugyancsak Lendván írta 1553-ban az *Istennek röttenetes haragjáról* című vallásos témájú költeményét, 1556-ban pedig ugyancsak az ő tollán született meg a latin címet viselő históriás éneke, a *Historia obsidevnis... Insulae Sziget* (A Sziget ostroma), mely Szigetvárnak a török általi 1556. évi sikertelen ostromát írja le. A mű Klaniczay Tibor szerint Zrínyi Miklós eposzáinak egyik forrása volt, benne fogalmazódott meg először a nemzeti összefogás eszméje. Lendván írta Kultsár György *Az halálra való keszoletről...* című könyvét, melyet 1573 nyarán „alsó Linduai” Hoffhalter Rudolf nyomdász műhelyében Bánffy Miklósnak szóló ajánlással jelentettek meg.

A reformáció-kori irodalmunk megkerülhetetlen forrása a Bánffy-családnak, a szinte teljes XVI. századot – minden fontosabb hazai esemény leírásával együtt – bemutató naplója. Bánffy István, Miklós és Kristóf elsősorban a családi események megörökítésére törekedett, de közben a művelődéstörténeti krónikások szerepét is vállalták.

Az ellenreformáció előretörését követően a Muravidék kulturális szerepe sokat veszített

jelentőségéből. Keserves évszázadok sora következett a magyar történelemben, melyek meghatározták a muravidéki magyarok mindennapjait is. Értékeit tekintve jelentősebb irodalmi élet csak a XIX. század utolsó évtizedeiben alakult ki, ám ennek kiteljesedését, az értékteremtő kezdeményezések gyümölcsének beérését megakadályozta az első világháború, majd az országvésztes tragikus élménye. 1889-ben megjelent az *Alsólendvai Híradó* című hetilap első száma, s annak melléklete, az *Irodalmi Szemle*. A lap azonban rövid életűnek bizonyult. 1897-ben a helybeliek újabb lapalapítási kísérletet tesznek, megjelenik a *Délzala* című társadalmi, közművelődési és gazdasági hetilap. Két év után ez a lap is megszűnt, helyébe ismét az *Alsó-Lendvai Híradó* lépett, amely azután több mint két évtizedig, egészen 1919. július 20-ig, kényszerű megszűnésének pillanatáig vállalta a tájékoztatás és az ismeretterjesztés nemes feladatát.

1910-ben már megjelentették az *Alsólendvai helyközség rendtartását szabályozó könyvecskét*, amely fontos és nélkülözhetetlen helytörténeti adatokat tartalmaz, 1911-ben pedig kiadták az *Alsólendvai Takarékpénztár Alapszabályzatát*, ezt követően azonban több mint négy évtizeden át, egészen Völgyesi József *Hazatérés útján* című, a második világháború idején kiadott verseskötetéig szinte „néma maradt a táj”. A múltjának gazdag emlékeit önmagába zárkózva őrző tágabb vidék csendjéből csak Pável Ágoston alakja magasodik ki, aki a legbékétlenebb időkben is az együttélő szlovének és magyarok egymásrautaltságának hangos hirdetője volt.

Bence Lajos a szlovéniai magyar irodalom megszületése pillanatának Vlagy Lajos 1961-ben megjelent *Versék* című kötetének kiadását tekinti. Ez a könyvecske jelentette az első lépést azon az úton, amely a mai kiteljesedéshez vezetett. A muravidéki magyar közösség önismereti törekvéseiben elvitathatlan érdemeket szerzett az 1959 óta folyamatosan megjelenő *Naptár*, valamint a belőle kibomló irodalmi élet – egyre sokasodó verseskötetekkel, monográfiákkal, történelmi és helytörténeti, valamint nyelvvelő kiadványokkal. A muravidéki magyarságnak ma – a reformáció óta először – újra van irodalma és irodalmi élete, van írásba foglalt történelme is.

Bence Lajos *Írott szóval a megmaradásért* című monográfiájának megjelenésekor nemzeti történetírásunk egy nélkülözhetetlen kézikönyvvel lett gazdagabb, az utódállamokba

szakadt magyar kisebbségek sorsának megismerése tekintetében pedig hézagpótló kiadványnak tekinthető. Emellett az sem elhanyagolandó tény, hogy Bence Lajos a szlovéniai magyarság 1919-1989 közötti történetének megírásakor bebizonyította, gondolkodóként és íróként a közösségi szolgálat biztos terepére érkezett.

(Lendva-Lendava, 1994.)

Mák Ferenc

DR. TIMAFFY LÁSZLÓNÉ (SZERK.):

Az esztendő nevelő munkája keresztény szemmel a néphagyományok tükrében

Jelentős segédkönyv jelent meg 1995 karácsonyára a győri Hazánk kiadó gondozásában. Átfogó segítséget nyújt óvodai és iskolai csoportoknak, hitoktatóknak nevelő munkájukhoz. Nagy előnye, hogy nemcsak módszeres tanácsokat ad, hanem bő anyagot is közöl hozzá, s lehetővé teszi a témához fűződő versek, dalok tetszés szerinti válogatását, figyelemmel kísérve a gyermek lelki, szellemi, fizikai és közösségi fejlődésének fokozatait. A könyvet a Győri Keresztény Óvodai Munkaközösség állította össze. Tagjai: *dr. Ottófi Rudolfné, Rácz Jánosné, Tóth Ferencné*. A szép kiállítású könyv grafikai *Páczy Mária* festőművész munkáját dicsérik.

A mű címe jól jelzi a tartalmát. Néphagyományaink évszázadok folyamán szoros egységbe fonódtak a kereszténységgel. Ezért a magyar művelődésben nem választhatók szét egymástól. Szerepük az óvodai és iskolai nevelésben különösen fontos, mert itt kell megalapozni gyermekeink lelkében a keresztény hit és magyar néphagyomány ismeretét, szeretetét, hogy erre épülhessen a magyar

szellemiségű művelődés itthon és határainkon túl is.

A könyv szerkezetileg öt alapvető részre tagolódik. Az első fejezet összefoglalja az egyházi év jeles napjait, az ünnepekhez fűződő népi hagyományokat, az ismertebb szentek nevét, életét, hogy követendő példát találjanak bennük. A keresztény ünnepkörhöz fűződő népi hagyomány segítséget nyújt a nevelők és szülők ismereteinek felújítására.

A naptári fejezetben táblázatos formában havi, heti bontásban található a feldolgozandó anyag. Arra is ötletet próbál adni, hogy milyen formában kapcsolódhatnak be a szülők a nevelés folyamatába.

A harmadik fejezet a még gyakorolt, vagy már rég elfelejtett imákat tartalmazza, szép magyar nyelvünk értékeivel.

Versek, köszöntők, rigmusok, énekek a negyedik fejezet gazdag, tetszés szerint bővíthető tárházában szintén az időrendi sorrend segít eligazodni.

Az ötödik fejezet *A feldolgozott néphagyományok az óvodában* címet kapta. A benne található, rövid jelenetekre feldolgozott, népi hagyományok színessé teszik az óvodai, iskolai életet.

A könyv valóban hiánypótló és megsegíti a korszerű nevelő munkát a kereszténység és néphagyományaink összhangjában. Erre utalnak a szerkesztő záró sorai is: „A könyvet ajánljuk azoknak az óvónőknek, tanítóknak, hitoktatóknak, akik fontosnak érzik a rábizott gyermekek lelki, szellemi gazdagítását. Az Önök munkáját kívánjuk megkönnyíteni, hogy nevelésük hatására a »vadócból« igazi »rózsa« váljék.”

A könyv megvásárolható Győrött a Rónai Jácint akadémiai könyvesboltban.

Timaffy László